

ALİ ŞERİATİ'NİN ÖZGÜRLÜK BELİRLENİMLERİ VE DİNİN ÇÖZÜMLEYİCİ FONKSİYONU

ALI ŞERİATI'S LIMITATION OF LIBERTY AND THE ANALYTICAL FUNCTION
OF RELIGION

Nazım KARADAĞ

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri, Din Sosyolojisi,
Malatya/Türkiye.

Phd. Std. İnönü University, Social Sciences Institute,
Philosophy and Religious Sciences, Sociology of Religion,
Malatya/Türkiye.

nkaradag3095@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0675-7931

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1228750

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 03.01.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25.11.2023

Yayın Tarihi / Date Published: 20.12.2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Karadağ, N. (2023). Ali Şeriatî'nin Özgürlük Belirlemeleri ve Dinin Çözümleyici Fonksiyonu. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 5(13), 567-587.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Özgürlük-din ilişkisi, insanlık tarihinde her dönemin güncel problemlerinden biri olmuştur. Din, insanın özgürlüğünü sınırlar mı yoksa; din, insanı özgür mü kılar? Özgürlük ve din kavramlarının tam ve kesin bilinen tanımları mevcut değildir fakat bilimsel bir çalışma için genel geçer ve ortak ifadeler derlenip birer çerçeve çizilebilmek önem arz etmektedir. Özgürlük ve din kavramlarını aynı bağlama yerleştirip bu iki kavramın ilişkisi üzerine tefekkür eden düşünürler mevcuttur. Bu düşünürlerden biri de Ali Şeriatî'dir. Ali Şeriatî, dini bireyin özgürlüğünü kısıtlayan bir kavram olarak görmekten ziyade; dine bireyi özgür kılan bir işlev yükler. Batı ve Doğu dünyasını bilen, ne tam gelenekçi ne de tam modernist diyebileceğimiz çağdaş İslam düşünürü Ali Şeriatî, ele aldığı birçok kavramı bireysel ve toplumsal boyutlarda açık ve net ifadelerle somutlaştırarak aktarması açısından önem arz etmektedir. Zaman zaman fiziki olarak özgürlüğü elinden alınan Ali Şeriatî'nin üzerinde yoğunlaştığı kavramlardan biri de özgürlük kavramıdır. Bu çalışma ile Ali Şeriatî'ye göre özgürlüğün ne ifade ettiğini belirlemek, özgürlüğü engelleyici belirlemeleri yorumlayarak ortaya koymak ve belirlemelerden kurtulmak için reçete olarak sunulan kavramlar arasında din kavramına biçilen işlevsel rolü tanımlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, Din, Şeriatî

Abstract: The relation between liberty and religion has become one of the contemporary problems in every age in human history. Does religion limit the humans liberty or make people liberal? The exact definition of liberty and religion is not clear but for a scientific study common and accepted expressions is important to make a common understanding. There are some thinkers who analyse the liberty and religion in the same perception Ali Şeriatî, is one of them. Rather than seeing the Şeriatî as a concept that limits the freedom of the individual, religion; It assigns religion a function that liberates the individual. Ali Şeriatî who knows west and east is defined neither modernist nor traditionalist explains most topics in the perception of individualism and social meanings, also he concretizes lots of concepts. Liberty concept is his main topics that he thinks because his liberty is taken by authorities from time to time. With this study, main aim is to show the functional role of religion and to show the what does liberty mean? Also discuss the things that hinders liberty.

Key Words: Liberty, Religion, Şeriatî

GİRİŞ

Ali Şeriatî; 1933'te, Horosan'a bağlı Mezinan köyünde dünyaya gelmiştir. İlk olarak eğitimine babası katkıda bulunmuş, daha sonra yerel eğitim kurumlarında eğitim almıştır. Öğretmen okulundan mezun olduktan sonra öğretmenlik yapmış ve yaşamını araştırma yapmak, öğrenmek, öğretmek ve yazmak ile sürdürmüş bir şahsiyet olarak Ali Şeriatî; içinde yaşadığı toplumun sorunlarıyla ilgilenmiştir. Eğitimine devam etmek için Fransa'ya gitmiş, Fransa'da sosyoloji ve dinler tarihi dersleri almıştır. Babası başta olmak üzere ailenin birçok ferdiyle birlikte Ulusal Direniş Hareketi'ne üye olmuştur. Fransa'da Cezayir Kurtuluş Hareketi'ni desteklemiş, aktif çalışmalarda bulunmuş, gazete ve dergilerde yazılar yazmış, seminerler ve konferanslar vermiştir. Bu süreçte çok önemli düşünürler ile tanışma fırsatı bulmuştur. Doktorasını tamamladıktan sonra İran'a döndüğünde, sınırda tutuklanmıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra çalışmalarına hızla devam etmiş, Hüseyiniye-i İrşad Hareketi'ne katılarak aktif roller üstlenmiştir. SAVAK gizli servisi tarafından arandığını duyunca İngiltere'ye gitmiş fakat çok genç yaşta, 43 yaşında,

1977 yılında SAVAK tarafından bulunup öldürülmüştür (Şeriatî, 2019: 3; 2016c: 1; Wikipedia).

Eserlerinin birçoğunda insanı tanımlamaya çalışan ve "Sizi rahatsız etmeye geldim." diyen Ali Şeriatî (2019: 3-4; 2016c: 1) başta vatandaşı olduğu İran'ı dini ve siyasi yorumlarıyla etkilemiş bir düşünce adamı olduğundan kendisine sosyolog, yazar ve aktivist gibi sıfatların yanında; fikirlerinden dolayı kendisine yönlendirilen eleştiriler ile birlikte marksist, reformist, modernist, mezhepsiz ve dinsiz gibi sıfatlar da yüklenmiştir. Sadece İran'da değil, Türkiye başta olmak üzere birçok Avrupa, Doğu ve İslam ülkelerinde de düşünceleriyle derin izler bırakmıştır. Şeriatî; İslam düşünürlerinden Mevlana, Yunus Emre, Muhammed İkbal, Cemaleddin Afgani vb. etkilendiği gibi Sartre, Fanon, Karl Marx, Berque gibi Batılı düşünürlerin etkisinde de kalmıştır. Bu nedenle Şeriatî'de birçok kavram çatışır. Çatışmacı bir yaklaşım ile sosyolojik kavramları ele alır. Din-ekonomi, medeniyet-gelenek-modernizm, mezhep-İslam, dayatılmak istenen din-Öz İslam; Şeriatî'in ele aldığı dikotomilerden bazılarıdır. Şeriatî, eserlerinde İslami kimliğinden ödün vermeden İslami bakış açısıyla Batı yaşamını ve Batı düşüncesini sentezlemeye çalışır. Şeriatî, eserlerinde sentezlemelere yer verdiği için eklektik tarzında yazdığını görmek mümkündür. Bilim dünyasına birçok alanda (felsefe, sosyoloji, antropoloji, tarih, dinler tarihi) katkı sağlayıcı eserler veren Ali Şeriatî'nin amacı içinde bulunduğu toplumun problemlerini açığa çıkarmak, onlara çözüm sunabilmektir. Üzerinde durduğu konular arasında sömürgeci, kapitalist ve modern hayatın olumsuz yönleri, Batı hayranlığı, İslam'a atfedilen yanlış uygulamalar, Şiilik, yabancılaşma ve özgürlük gibi konular bulunmaktadır. Ortaya koyduğu problemlerin çözümü için; din kavramını, mensup olduğu İslam'ı kurtuluş olarak ileri sürmüştür fakat Ali Şeriatî'nin İslam anlayışı "Öz İslam" dır. Şeriatî, düşüncelerini daha çok "Öz'e Dönüş" ya da "İslam'a dönüş" çerçevesinde ele alıp yorumlamıştır (Irmak, 2019: 1-8).

Bu çalışmada konu; Ali Şeriatî'ye göre özgürlük probleminin belirtenimleri ve çözüm olarak sunulan kavramlar arasında dinin işlevidir. Çalışmanın yöntemi dokümantasyon yöntemi olup veri toplama tekniği olarak literatür tarama tekniği kullanılmıştır. Belirlenen yöntem ve teknik ile Şeriatî'nin eserleri ve konuyla ilişkili eserler incelenmiş, görüşleri destekleyici argümanlara ulaşılmış ve elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. Ağırlıklı olarak Şeriatî'nin "İnsanın Dört Zindanı" adlı eseri başta olmak üzere diğer eserleri ve konu ile ilişkili düşünürlerin eserlerinden de faydalanılmıştır.

Dinin Tanımı Üzerine

Sosyal Bilimler alanında yapılmış birçok bilimsel çalışmada din, insanlık tarihinde yer edinmiş ve dahası insanla özdeşleşmiş bir olgu olarak sunulmaktadır. İnsan yaşamının birçok alanıyla ilişkili ve etkin olan din olgusu, insan davranışlarına yön vermektedir. Dinin ne olduğu ve mahiyeti üzerine söylemlerin fazlaca olduğu fakat ortak, kabul edilmiş ve herkesçe geçerli bir din tanımının yapılamadığı bilinmektedir (Akyüz, Çapçioğlu: 2012: 37-38). Din sözcüğü etimolojik olarak incelendiğinde; Zerdüştlüğün kutsal kitabı olan Avesta'da "*daena*" şeklinde yer

aldığı, zamanla "den" haline dönüştüğü ve bu şekilde kullanıldığı belirtilmektedir (Taplamacıoğlu, 1966: 11). Ortak görüş; Arapça'da bulunan "deyn" sözcüğünden geldiğidir. Anlam itibarıyla "borç" olduğu fakat zamanla "örf" ve "adet" anlamını da taşıdığı, İslam dini ile ilişkilendirilerek yapılan tanımlarda ise "hüküm", "mükafat" ve "ceza" anlamlarına geldiği ifade edilmektedir (Tümer ve Küçük: 1997: 1-2).

Din Sosyoloji biliminin öncüleri arasında bulunan Weber ve Durkheim'in din ile ilgili tanımları ve dinin mahiyeti üzerine söylemleri önem arz etmektedir. Durkheim (2018), dinin insan yaşamındaki işlevi üzerine yoğunlaşırken; Weber (1993b), dinin ne olduğu üzerine çalışmalarını sürdürmüştür. Batılı düşünürler, bu iki düşünürden birini ya da her ikisini destekleyerek din hakkındaki görüşlerini özsel (substantive/ essentialist) ya da işlevsel (functional) olmak üzere iki şekilde kategorize etmişlerdir (Grace, 2006: 103). Aynı zamanda bazı düşünürler, genel anlamda bir din tanımı yapmaya çalışırken bazıları ise mensup olduğu dinin özelliklerine göre bir din tanımı yapma yolunu tercih etmişlerdir. Örneğin: Freyer'in genel anlamdaki din tanımı:

"Din, hayatta karşılaşılabilecek pek çok mühim meseleler ile alakalı hal tarzları, insanları ilgilendiren çeşitli hususlar ve problemlere karşı bir takım tutum ve davranışlar ihtiva etmektedir" (Freyer, 1964: 70).

Akseki'nin İslam inancına göre yaptığı din tanımı:

"İslam nazarında din, Allah tarafından kurulup, mensuplarını dünya ve ahirette; saadet ve selamete götüren iman ve amellerden müteşekkil bir yol ve kurumlardır" (Akseki, 1960: 7).

Weber eserinde çok boyutlu bir muhtevaya sahip olan din olgusu için "Dinin tarifini yapmak, ne olduğunu söylemek mümkün değildir" (Weber, 1993a: 1) açıklamasında bulunur. Din kavramının tanımı için genel ve geçer bir tanım yapılamadığından din için çokça kullanılmış olan sözcük ve söz öbeklerini sıralamak, çalışmaya katkı sağlayacaktır. Bunlar: "tanrı", "ilahi varlığın idaresine göre davranışta bulunma"; "aşkınlık", "ruh", "ruhlara inanç", "ruhsal tecrübe", "kutsal olan", "kutsal şeylerle ilgili inanç ve ibadetler sistemi", "kutsal tecrübe", "inançlar ve pratikler" vb. şeklinde sıralanabilir (Akyüz ve Çapçioğlu: 2012: 39-41).

Dinin fonksiyonel ve özsel tanımlarından başka onun bireysel ve toplumsal önemine yönelik açıklamalar da söz konusudur. Buna göre din insan yaşamında yer edinmiş bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Kimine göre din, yaşamın dinamiklerinden olup bireye ve topluma olumlu yönden katkılar sunarken; kimine göre insan yaşamını olumsuz etkilemektedir. Ali Şeriatî'nin tüm eserleri göz önüne alındığında onun; dini yanlış yorumlayan, İslam dini adı altında kendilerinin dini yaşam tarzını topluma dayatan ve din üzerinden statüko kuran bireylere, gruplara ve mezheplere karşı itiraz ettiği görülür. Onun savaşı hakikatle bağdaşmayan dine karşı mücadele ederek Kur'an'da aktarılan İslam'ı üstün kılma arzusudur. İslam'ın modern düşünürleri arasında yer edinmeyi başaran Şeriatî, yaşamında ve çalışmalarında Öz İslam'ı (tevhid dini) diğer dinlere karşı korumayı amaçlamıştır

(Şeriatî, 2016c). Şeriatî, bu gerekçeyle toplumsal birçok problemin reçetesini İslami bakış doğrultusunda din kavramı ile ilişkilendirerek verir.

Özgürlük Tanımı Üzerine

Montesquieu'ya (1998a: 231-232) göre; insanlar özgürlüğü farklı kavramlarla ilişkilendirip farklı açılarla yorumlamışlardır. Bazılarına göre boyun eğecek birini bulup dilediğini yaptırmak, bazılarına göre boyun eğmemek; bazılarına göre şiddet uygulama hakkını kendinde görme, bazılarına göre isyan etme hakkı; bazılarına göre kanunlara bağlı yaşamak, bazılarına göre kanunları yok sayarak yaşamak; bazıları, devlet; bazıları, saltanat; bazıları, cumhuriyet; bazıları ise sakal bırakabilmek şeklinde algılamışlar. Sonuç olarak özgürlük kavramına geniş bir yelpazeden farklı yaklaşımlar ile bakıldığı görülmektedir.

İnsanlık tarihinin çözülemeyen ve insanlığı daima meşgul eden problemleri sıralansa özgürlük kavramı da sorunsallar arasında yerini alır. Çünkü özgürlük geçmişten günümüze gelen bir meseledir (Kapani, 1983: 3). "Özgürlük" sözcüğünün Yunancada "e-leutheros", Latince "libertas", Fransızca "leudh", Almandada "freiheit", İngilizcede "free" şeklinde kullanımları bulunmaktadır (Hançerlioğlu, 2000: 102). İslam coğrafyasında "Özgürlük" sözcüğünden önce sıklıkla kullanılan sözcük "hürriyet" sözcüğüdür. Arapça bir sözcük olan hürriyet sözcüğü, etimolojik olarak incelendiğinde "hür" sözcüğünden türediği ve "köle" sözcüğünün zitti olarak kullanıldığı bilinmektedir. Hür sözcüğü, "Esir olmayan, karışanı görüşeni olmayan, serbest" gibi yakın anlamlar taşıyan bir sözcüktür. (Develioğlu, 1992: 466). Daha sonraları Batı'da sıklıkla kullanılmaya başlayan freedom kavramı özgürlük olarak hayatımızda yer edindi (Önen, 2002: 118-119). Özgürlük sözcüğüne etimolojik bir şekilde yaklaşıldığında "kendi" ya da "kendini yüceltmek" anlamlarını taşıyan "öz" sözcüğünden türediği bilgisine ulaşılmaktadır (Hançerlioğlu, 2002: 102).

"Özgürlük nedir?" Özgürlük kavramının din kavramı gibi kabul görmüş, genel ve geçer bir tanımı olmadığı belirtilmektedir (Yılmaz, 2007: 228). Kapani (1983: 3), özgürlük ile ilişkili verilen sayısız eser vardır fakat yine de özgürlük hakkında net bir tanımın yapılamadığı vurgulanır. Felsefi söylemlerde kendine has bir yeri olan özgürlük kavramı genelde "engellenmemek" anlamı ile kullanılmaktadır ya da farklı bir tabir ile *zorlamanın olmaması* (absence of coercion) olarak da ifade edildiği bilinmektedir (Aktan, 2017: 7).

Nigel Ashford, "Özgürlük nedir?" sorusuna cevaben "Özgür Toplumun İlkeleri" çalışmasında özgürlük kavramı için tanım yapmıştır. Yaptığı tanım şudur: "Özgürlük, bir kişinin diğer insanların müdahalesi olmadan kendi hareket biçimini seçebilme imkanına sahip olmasıdır" (Ashford, 2011: 59). Bu tanım cümlesi, insan ilişkileri çerçevesinde yapılmış bir tanımdır ve yetersiz bir tanım gibi gözükmemektedir. Çünkü özgürlük; ruh, irade, nefis gibi sözcüklerle ilişkili bir konu olmanın yanı sıra felsefi, sosyolojik, ekonomik, kültürel, tarihsel ve bilimsel birçok alanda da üzerine düşünülmüş ve tartışılmış bir kavramdır. Özgürlük ile ilgili yapılan tanımlardan hangisini incerseniz inceleyin bu durumla karşılaşacağınız muhtemel bir durumdur. Montesquieu özgürlüğün tanımı ile ilgili bu durumu

"Özgürlük kelimesi kadar çeşitli anlam verilmiş, onun kadar insan kafasını çeşitli şekillerde yormuş başka bir kelime yoktur" (Montesquieu, 1963: 231) şeklinde ifade eder.

Özgürlük sözcüğünün tam bir tanımı yapılamasa da, özgürlük ile ilişkili kavramları sıralamak mümkündür. Bunlar; "*isteyerek yapmak, tercih, sorumluluk*" (Aristoteles, 2014: 59) "*engellenmemek, İyi olmak, sorumlu olmak*" (Mill, 2015: 45), "*evet ya da hayır diyebilmek, karar vermek*" (Osho, 2004: 3), "*hareket edebilmek*" (Topçu, 2020: 53), "*istediğini yapmak*" (Locke, 2012: 21), "*belirlenim*" (Spinoza, 2020: 44), "*seçmek, bağlanmak*" vb. şekilde sıralanabilir (Öner, 2005: 56).

Orhan Hançerlioğlu (1983: 323) "Felsefe Sözlüğü" adlı eserinde geçen özgürlük sözcüğünün açıklaması özetlenip yorumlandığında şunlar ifade edilebilir: İnsanın özgür olabilmesi demek, kişinin kendisini geliştirebilmesi için gerekli olanaklara sahip olması demektir. İnsanların yetenekleri, eğilimleri, hayalleri ve beğenileri vardır. Kişi bunları geliştirmek isteyerek yaşamına kalite ya da anlam katmak ister. Bu da ancak doğanın ve toplumun yarattığı çerçevede olabilir. Çünkü doğa ve toplumun nesnelere (zorunlulukları) bulunmaktadır. Özgürlük bu zorunluluklara karşı olmayı değil, zorunluluklara rağmen nasıl kendimi geliştirebilirim, zorunluluklara nasıl egemen olabilirim, demektir. Bu egemenlikse, doğanın ve toplumun nesnel yasalarının bilincine varmayı, onları gereği gibi tanıyıp denetleyebilmeyi ve böylelikle onlardan yararlanabilmeyi dile getirir.

Özgürlük sözcüğünün tanımı üzerine kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse özgürlük kavramının birçok kavram ile ilişkili olması ve özgürlüğün sadece kişinin fiziki yönüyle ilişkili olmayıp davranış, eylem ve zihin dünyasını içermesi gibi gerekçelerden dolayı özgürlük kavramı için tam bir tanımının yapılmasının zor olacağını ifade etmek gerekir.

Ali Şeriatî'ye Göre Özgürlük Probleminin Temel Belirlemeleri

Sartre'ye göre özgürlük kavramı insanın özünden önce gelir. İnsan özgürlüğü seçmez, kişi kendisini özgürlüğün içinde bulur (Sartre, 2011: 610). Sartre'nin görüşlerinden etkilenmiş ve eserlerinde ona atıfta bulunan Şeriatî'ye göre; insan özgür olarak dünyaya gelir ve daha sonra özgürlüğünü kaybeder.

"İnsanın özgür olması ne anlama geliyor?" (Şeriatî, 2016a: 160). Cevap olarak, Şeriatî'ye göre; insan, "*seçiyorum*", "*seçmiyorum*" ya da "*yapıyorum*", "*yapmıyorum*" diyebilme ve karara bağlama gücüne sahip olduğu ölçüde özgürdür ve nihayetinde insandır (Şeriatî, 2015: 291).

Şeriatî, "İnsanın Dört Zindanı" adlı eserinde insanın özgürlüğünü elinden alan dört kavram öne sürer ve bu kavramların her birini aslında birer zindan olarak görür. Kişi, kendisini bu dört zindandan koruyabilirse ya da kurtarabilirse özgürlüğü elde edecektir. Özgürlüğün insana ait bir özellik olduğunu savunan Şeriatî'ye göre özgürlüğe ulaşan kişi gerçek anlamda insan olmayı başarmıştır (Şeriatî, 2019: 14). Aslında bu düşünce, Şeriatî'nin kitabında savunduğu tez cümlesidir (Şeriatî, 2019: 73). Adı geçen eserde Şeriatî, tezini savunabilmek amacıyla öncelikle insanı ele

alır. Çünkü onda "İnsan, özgürlük demektir" (Şeriatî, 2019: 73). Her insan doğrudan ya da dolaylı olarak özgürlüğü düşünmüştür. Fromm'un özgürlüğü konu edindiği eserde sorduğu "Özgürlük isteği, insan doğasında var olan bir şey midir?" sorusuna (From, 2016: 24) yanıt olarak Ali Şeriatî kendi eserinde insana ait özellikleri sıralar ve özgürlüğün insana ait olduğunu ifade eder. Şeriatî, insan ile ilgili kavramları anlayabilmek için öncelikle insanın ne olduğunu (*fitratını*) anlamak gerektiğini savunur. Ona göre, bir ceviz ağacı nedir ve ne olacağı bellidir. Bir papağan düşünelim, o da öyle? Ne olduğu ve ne olacağı bellidir. Peki ya, insan öyle mi? Değil, bir insan doğduğunda onun hangi özelliklere sahip olduğunu bilemeyiz, ne olacağını da bilemeyiz. İnsan, seçimleriyle ne olacağına karar vererek geleceğini kendisi belirler (Şeriatî, 2016b: 72). İnsan için basit tanımların yapılmasını uygun görmez. Ona göre: "İnsan, ütöplast, mutaassıp, siyasal, isyan eden, yaratan, meşguliyet arayan, çeşitlilik arayan ve bekleyen bir hayvan" (Şeriatî, 2016a: 18). Böylece, insanın çok boyutlu bir varlık olduğunu vurgulayan Şeriatî, insanı sadece bir özelliği ile almanın yanlış bir düşünce olduğunu vurgular.

Şeriatî, Kur'an-ı Kerim'i kendisine kaynak olarak insanın daha iyi tanımlayabilmek amacıyla "insan" ve "beşer" sözcüklerini kullanır. Eserlerinde beşer ve insan kavramlarına farklı bakar, birbirinden ayırır. Şeriatî; beşeri, doğadaki tüm canlılar gibi, canlılar silsilesi içinde bulunan iki ayağa sahip bir hayvan şeklinde tanımlar. Ona göre; kişi, bir beşer olarak dünyaya gelir. Daha sonraları kendisini geliştiren beşer, insan olma yolunda ilerlemeye başlar. Özelliklerini fark eder, kendisini geliştirir, hakikati kovalar ve kendini tamamlamaya çalışan bir hakikat olarak görür ve tanımlar (Şeriatî, 2019: 14-16). Ali Şeriatî'ye göre; beşerden yol alıp insanlığa doğru yönelen kişide üç özelliğin olması gerekir. Özgürlük ile ilişkili olan bu kavramlardan ilki "*irade*", ikincisi "*seçme*" ve üçüncüsü "*yaratma*"dır. İrade; kişinin ne olduğunu ne yapabileceğini ve karar verme eyleminde etkinliğini bilmesi demektir. İradede, bilinç esastır ve bilinç sadece insana ait bir özelliktir. Seçme, kişi hayatına yön vermek amacıyla seçimler yapmak zorunda kalır. Seçme, kişinin kendini var edebilmesi ve tamamlaması için bir elzemdır. Bedenin ve ruhun ihtiyaçları vardır. İhtiyaçlar seçme ile giderilir. Yaratma, ihtiyaçlarımızı gidermek için üretmek demektir. Neye ihtiyacımız olduğunu bilinçli bir şekilde belirleyip karar verdikten sonra ya üretime geçeriz ya da var olanları geliştiririz. İnsanoğlu diğer canlılardan farklı olarak her daim ihtiyaçları değişen ve değişen ihtiyaçlar doğrultusunda yeni şeyler üreten bir canlıdır. Özetle; insan irade sahibidir (*bilinç*), seçebilme gücüne sahip olmalıdır (*özgür*) ve ihtiyaçlarını giderebilmek için yaratmalıdır (*üreten*) (Şeriatî, 2019: 28). Şeriatî, bu üç kavramı "İnsanın Dört zindanı" isimli eserinde özgürlük ile ilişkili olarak aktarır. İnsanı, hayvanlardan ayıran en önemli özelliğin *bilinç* olduğunu belirtir (Şeriatî, 2016b: 32). Bu bağlamda, insana ait diğer önemli bir özellik olarak ise; insanın kendini bilmesi ya da daha farklı bir ifade ile kendinden haberdar olmasını ileri sürer (Şeriatî, 2016b: 20). İnsan önce kendisini tanıma, yaratılışını bilme, yaratıcı ile evren arasındaki ilişkiyi kavrama, çevresini tanıma ve değiştirme bilgisine sahip olmalıdır. O; kendisi olma yolunda gizlenmiş hakikatleri ortaya çıkarma, kendini inceleyip değerlendirme ve değiştirme gücüne sahip olan tek canlı

olarak insanı görür (Şeriatî, 2016b: 24). Şeriatî'de iki farklı bilinç vardır: İnsan olma bilinci ve sosyal-tarihsel bilinç. İlki, varoluşsal anlamı ifade ederken; ikincisi, sorumluk yükleyen bilinçtir (Öçal, 2012: 358).

Seçme kavramı, bilinç kavramında olduğu gibi Ali Şeriatî'de önem arz etmektedir. Çünkü insan her gün çok farklı seçimlerde bulunur (Şeriatî, 2016d: 182). Şeriatî'ye göre seçmek, aslında *irade* demektir ve özgürlük ile ilişkili bir kavramdır. İnsanın seçim yapabilen ve tercihte bulunabilen bir iradeye sahip olduğuna işaret eder (Şeriatî, 2019: 70). Allah'ın Ahzâb süresinde beyan ettiği emaneti Şeriatî, irade olarak yorumlar. "Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim ve çok bilgisizdir" (Ahzâb, 33/72). Allah'ın sunduğu bu emaneti alan olmayınca, insan emaneti kabul ederek bu yükün altına giriyor. Mevlana da Allah'ın verdiği ve insanın da kabul ettiği bu emanetin "irade" olduğunu söyler. Mevlana'nın görüşlerinden etkilenen Şeriatî de bu konuda Mevlana'nın destekleyicisi olmuştur (Şeriatî, 2016b: 20). Şeriatî'ye göre, bilinçli olarak seçebilen tek canlı insandır. Tanrı ve insan dışında hiçbir varlık seçme özelliğine sahip değildir (Şeriatî, 2019: 70-71). İnsanın sahip olduğu seçme niteliği, insana itaat ve isyan edebilme özgürlüğünü de sunar (Şeriatî, 2016b: 20). Şeriatî'ye göre insanı isyana sevk eden üç kavram bulunmaktadır. Bunlar, "*iman*", "*aşk*" ve "*öz bilinç*"tir. Nurettin Topçu da özgürlüğü "isyana ahlakı" ile ilişkilendirerek olumlu bir bakış ile insanı isyan eden bir varlık olarak nitelendirmiştir. (Topçu, 2020). Bu bağlamda Şeriatî ile Topçu aynı düşünceleri paylaşmışlardır. Ayrıca Şeriatî, herkesin kendi yazgısından sorumlu olduğunu beyan eder ve bunu "Onların kazandıkları kendilerine ve sizin kazandıklarınız da sizedir." (Bakara, 2/134) ayeti ile onaya sunmaktadır (Şeriatî, 2016b: 22). Kısaca, Şeriatî'ye göre; seçme, irade özgürlüğü ile ilişkilidir ve bu insana hem kendi yazgısını belirleme imkanı, hem de sorumluluk aldığı bilgisini verir.

Yaratma kavramı, Şeriatî'nin özgürlük ile ilişkili olarak incelediği üçüncü kavramıdır. Şeriatî, eserlerinde yaratma kavramına iki anlam yükleyerek yer verir. Allah'ın yaratma ve insanın yaratma sıfatlarına değinir. İnsanın kendi tabiatında eksikleri olduğunu beyan eder. Doğa da insanın ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamaktadır. İnsan, kendisinden kaynaklanan ve doğanın hazır olarak veremediği eksiklikleri giderebilmek amacıyla yaratma gücünü kullanıyor. Aletler yapıyor, aletler ile çevresini imar ediyor (Şeriatî, 2019: 71). Şeriatî'ye göre yaratmak sadece alet yapmak demek değildir, yaratmanın ikinci bir türü daha vardır. O da sanatsal yaratıcılıktır. Sanatsal yaratıcılık, sanayi yaratıcılığından farklıdır ve daha öte bir iştir. İnsan, sanatsal yaratıcılık ile doğayı süsler, ruhun gelişimine katkıda bulunur (Şeriatî, 2016a: 127-128). Yaratma, isteme sonucunda elde edilir. İnsan kendini tamamlayabilmek için yaratabilmelidir ve bu gerekçe ile özgür olmalıdır (Şeriatî, 2016a: 127-128).

Şeriatî'ye göre; bilinç, seçme ve yaratma özelliklerini kaybeden insan özgürlüğünü kaybetmiştir, zindanlara düşmüştür. Buna sebep olan belirleme ve cebirdir (Şeriatî, 2019: 14). Belirlemeler; insanları sınırlandırır, yaşamları

kalıplaştırır, kişinin özgürlüğünü elinden alır. Şeriatî'ye göre kişinin özgür olabilmesi için dört belirlemiden(zindan) kurtulması gerekmektedir. Mevlana'dan alıntı yaparak "Bu dünya bir zindan, biz de mahkumlar; yık zindanı, kendini kurtar." şeklinde ifade eder (Şeriatî, 2015: 364). Peki, Şeriatî'ye göre bu zindanlar hangileridir? İnsanlar bu zindanlardan nasıl kurtulacaktır? Bunlar sırayla; tabiatın, tarihin, toplumun ve kişinin kendi belirleyiciliğidir (Şeriatî, 2019: 73).

1. Tabiatın Belirleyiciliği (Natüralizm)

Şeriatî'nin ifadelerinde söz ettiği özgürlüğü engelleyen belirlemeleri vermeden önce felsefi söylemlerde en çok ifade edilen evrensel doğa belirlemesi hakkında bir küçük not düşmek gerekmektedir. Evrensel doğa yasası neden- sonuç ilişkisi bağlamında "*belirlenim*" kavramını çağırıştırır. Evrensel doğa belirlemesi, üç farklı yaklaşım ile özgürlüğü konu edinir. Birincisi, evrensel doğa belirlemesinden dolayı insanın özgür olamayacağı (*determinizm*); İkincisi, evrensel doğa belirlemesi olduğu halde insanın özgür olabileceği; üçüncüsü, evrensel doğa belirlemesinin olmadığı ve insanın her şekilde özgür olduğudur (*indeterminizm*) (Coşkun, 2016: 140).

İnsan; bilen, seçen ve yaratıcı bir varlık fakat tabiatın insan sunduğu sınırlar bellidir. Tüm varlıkların yaşamlarında etkili olan, varlıkların ne olduğuna ve ne olacağına karar veren unsurlar arasında doğa da söz sahibidir (Şeriatî, 1998: 33). Tabiatın, diğer varlıklar için öngördüğü yaklaşımı insana dayatıyor olması kabul edildiğinde insanın özgürlüğü tabiat tarafından alınmış izlenimini verir.

14. yüzyıl düşünürlerinden İbn-i Haldun, Mukaddime adlı eserinde yer yer coğrafyanın insan üzerindeki gücüne değinir (İbn Haldun, Mukaddime). Şeriatî'nin görüşleri de bu yöndedir. Çölde ya da ekvator bölgesinde doğmuş bir insanın ruhsal durumunda, güdülerinde, ilgilerinde ve düşünce tarzında; hava, su, tükettiği gıdalar ve fiziki şartlar ya da kısacası yaşadığı coğrafya etkin rol oynar. Bu etkilenmede "beni" oluşturan ve yaşantısına yön veren tabiattır (Şeriatî, 2016a: 162).

Sonuç olarak insan tabiatın sunduğu seçenekler arasında yaşar ve bu bağlamda tabiat insan hayatına belirlemesi ve cebir uygular. İnsan, çevrenin kendisine sunduğu koşullar içinde yaşamak zorunda kalması kişinin özgürlüğünü sınırlandırır ve bu durum kişinin kendi özünü bulmasında kendini tamamlayabilme konusunda problem arz edecektir. Örneğin, çölde yaşam süren ve deniz görmeyen bir genç; denize aşık olamayacak, şiirlerinde deniz olmayacaktır.

2. Tarihin Belirleyiciliği (Historizm)

Tarih, insanın kendi geçmişi hakkında bilgi sahibi olması demek değildir. Tarih, insanın başta kendisi olmak üzere yaşadığı toplumu her yönüyle bilmesi demektir. Yaşadığı toplumun niteliklerini, zaafalarını, güçlü olduğu yönlerini, zenginliklerini, yaşadığı değişimleri ve hangi durumlarda güç kazandığını bilen biri için tarihini biliyor diyebiliriz (Şeriatî, 1998: 95). Şeriatî'ye göre; tarih, akışkan zaman çerçevesinde düşünüldüğünde her şey tarihtir ve tarihin ürünüdür (Şeriatî, 2019: 40). Herkes, doğumundan itibaren tarihten beslenmeye başlar ve tarihten

etkilenmeyen hiçbir birey yoktur (Şeriatî, 2007: 97). Zamanın akışkanlığı ve zamanla gelenin varlığa dokunuşu tarihe canlılık katmaktadır. Şeriatî'ye göre tarih miras olarak alınır, kişi tarihinin esiri olur. Bu gerekçe ile kişi zaman zaman tarihten gelene isyan eder. Şeriatî; tarihi, yolculuk eden bir kervana benzetir. Bütün insanlar, bu kervan içinde zaman yolcusu olarak esirdirler ve kervan her zaman için bir grubun elindedir. Grup kervanı nereye sürerse insanlar o yöne gider (Şeriatî, 1998: 113). Tarih, insanın insan olma yolundaki macerasıdır ya da yolculuğudur. Bu yolculukta belirlemeler söz konusudur ve belirlemeler insan hayatına yön verir ve insan hayatını şekillendirir ama bunu anlamak zordur ve anlayabilmek üstün zeka işidir. Kişi kendini biraz zorlar ise biyografisini değerlendirerek tarihin bir ürünü olduğunu anlayacaktır (Şeriatî, 2013a: 324-325). Bir kişinin Müslüman olmasında, onun tarihinde İslam'ın olması bir gerekçe olarak belirlenebilir. Kişi kendisini tarihin içinde bulur ve tarihten gelenler kişinin oluşumuna katkıda bulunur (Şeriatî, 2019: 76-80). Şeriatî'ye göre; konuştuğunuz dilden tutun yeme ve giyiminize kadar her şeyde tarihin bir izini görmek mümkündür (Şeriatî, 2019: 78).

Tarihe yön veren insanlar (peygamberler, liderler, mucitler vb.) ve iz bırakan olaylar mevcuttur. Geçmişte yapılanlar, kabul edilenler, tarihimizde silinmez izler bırakır. Şeriatî'ye göre; bu izler kalıplaşır, tarihin insan yaşamı üzerindeki belirlemelerini meydana getirir. Bu belirlemeler; kişiyi kendi tarihine mahkum etmekte, belirlenen bir yaşam şeklini dayatmaktadır ve sonuç olarak tarih insanın hür düşünebilme ve seçebilme yetisine engeller koymakta, insanı kendi özüne yabancı kılmaktadır. Kişi; tarihini kendisi seçemediğinden öz benliğine yapacağı katkıyı, kendisinden çok tarih yapmaktadır ve kişi böylece kendisine yabancı olmaktadır.

3. Toplumun Belirleyiciliği (Sosyolojizm)

İnsan hayatında belirleyici bir rol üstlenen diğer bir kavram toplumdur. Ali Şeriatî'ye göre toplumu; kültür, ekonomi, sosyal, inanç vb. bazı sözcükler ile anlatmak eksik bir tanımlama olur. Toplum, bir şahsiyettir ve o şahsiyet maddi ve manevi tüm kavramları içerir (Şeriatî, 2007: 53). Birey, bir toplum içinde yaşadığından dolayı anne rahmi metaforu ile şunu söylemek mümkündür. Birey toplum içinde, anne rahminde olduğu gibi onunla nefes alır, onunla düşünür, onunla birlikte sevinir, onunla birlikte üzülür; bazen kötülüğüne ortak olur, bazen yaptığı iyiliğine; onun sevdiğini sever, onun nefret ettiğinden ise nefret eder (Şeriatî, 2016a: 157). Şeriatî, birçok eserinde dinin toplum üzerinde etkili olduğunu ve toplumun da din üzerinde etkili olduğunu vurgular. Din Sosyologları arasında yer edinmiş Durkheim'ın görüşü bu düşünce ile örtüşmektedir. Durkheim'e göre; toplum insanın inanacağı dini dahi belirler. Din aracılığıyla toplum kendi yaşam düzenini kurmaktadır (Durkheim, 2018: 18). Tarihsel olarak Kur'an-ı Kerim'in ilk muhataplarının Arap milleti olması sebebiyle Kur'an'ın Arapça dilinden inmesi, ayetlerin toplumda yaşanan olayları içermesi ve bu bağlamda toplumsal kuralları beyan etmesi din-toplum etkileşimi çerçevesinde düşünülebilir.

Şeriatî'nin tarih belirleyiciliğine göre kişi tarihinden gelen dini ve dili alır. Daha sonra ya kabul eder ya da isyan eder (Şeriatî, 2019: 78).

İbn Haldun (1982), Mukaddime eserinin birçok yerinde bedevi ve hadari kavramlarına değinir. İbn Haldun'a göre; genel anlamda bedevi kültürün içinde yaşayan bedevi, hadari kültürün içinde yaşayan hadari olur. Şeriatî de bu görüşe benzer fikirlere sahiptir. Ona göre; kişi çalışkan, cömert ve kahraman gibi sıfatlar taşıyorsa içinde yaşadığı toplumun feodalite düzen taşıyor olmasına bağlanabilir, aynı şekilde kişi paragöz ve cimri ise yaşadığı toplumun burjuvazi düzenine sahip olması gösterilebilir (Şeriatî, 2019: 38).

Sosyolojizme göre, insan toplumun ürünüdür. Toplumsal ilişkiler, insanı yaratır. Kollektif yapı, bireyi her yönüyle yönlendirir, bireyi şekillendirir. Bireyin içinde yaşadığı toplumun belirlemeleri mevcuttur. Kişi bu belirlemelere göre yaşadığı için kişi toplumun yansıması ya da bir meyvesi olur. Toplum, elma ağacı ise; yere düşen meyve de elma meyvesi olacaktır (Şeriatî, 2016a: 213). Böyle bir benzetme ile Şeriatî, insanın toplumdan ne derecede etkilenebileceğini ve toplumun insan üzerinde nasıl bir belirleme sahip olabileceğini vurgulamaktadır. Kişi, arzular ise kendini toplum belirlemelerinden kurtararak farklı bir birey olarak kendini gerçekleştirmesi mümkündür. Bazen de insan kendini toplumdan soyutladığını, toplumdan farklı olduğunu düşünür ama gerçek öyle değildir. Kişi toplumun belirlemelerine hizmet ettiğinin farkında olmamaktadır. Bu bağlamda ortak bir görüşe Fromm da sahiptir. Fromm'a göre çağdaş toplumlarda kişi kendi benliğine hizmet edeyim derken daha çok içinde yaşadığı toplumun benliğine hizmet eder (Fromm, 2011: 103).

Özetle, kişi gözünü açtığında kendisini aile ortamında buluverir. Ailenin, mahallenin, gittiği okulun, akrabalarının kısacası içinde yaşadığı toplumun maddi ya da manevi belirlemeleri vardır. Kişi, bu belirlemelere göre hayatını düzenler. Kişi, toplumun istekleri doğrultusunda yaşadığı için kendi özüne yabancılaşır. Seçen birey değil, toplum olmakta; karar veren birey değil, toplum olmaktadır. Toplumun belirlemeleri bireyin özgürlüğünü kısıtlar. Kişi kendi benliğini tamamlama sürecinde toplumun belirlemeleri karşısında ayrıca bir çatışma da yaşayabilir.

4. Kendi Belirleyiciliği

Şeriatî'ye göre özgürlük ilişkisi bağlamında dördüncü belirleme ya da zindan diyelim o da kişinin kendisidir. Birçok şey keşfedildiği halde insanın keşfedilmediğini belirtir. İnsan, kendisini tanımak için emek vermemiş ve bu yolda ilerleme sağlayamamıştır. Şeriatî, bu bağlamda dördüncü zindan olarak insanın içgüdüsel ve ruhsal güçler tarafından yönlendirilmesini ileri sürer (Şeriatî, 1998: 34-35). Şeriatî, bu zindanı benlik zindanı olarak adlandırır ve en zor aşılacak zindan olduğunu beyan eder. Bu zindanı aşma konusunda insanın aciziyeti kendisini gösterir. Şeriatî'ye göre, dördüncü zindanın içerdiği ve birbiriyle iç içe geçmiş sözcükler bulunmaktadır. Bunlar: içgüdü, nefis, dürtü, arzu, istek ve hayaldir (Şeriatî, 2016b: 279). Subaşı, Şeriatî ile ilgili çalışmasında şunu ifade eder: İnsanlar çoğunlukla tercihlerini nefislerinin verdiği kararlar doğrultusunda

gerçekleştirirler ama bunu inkar ederler ve yaptıkları seçimlerin nefisleriyle ilişkili olmadığını ileri sürerler (Subaşı, 2013: 326).

Dördüncü zindan kişinin, kendi nefsidir. Kişinin kendi güdülerine ve nefesine uyararak kendi öz benliğine ulaşamama, kendini bulma yolunda ilerleyememesidir. Kişi nefsinin tutsağı olduğundan özgürlüğünü kısıtlamıştır. Nefis, onun efendisi olmuştur. Şeriatî, lezzet ve zevk veren eylemlerden kaçınma nedeni olarak günah ya da sevap olmasından ziyade dünyevi zevklere ve lezzetlere daha çok bağlanmak istemez. O, Hristiyanların yaşamında yer edinmiş mistik ve ruhbanî zühtlüğe karşıdır. Onun zühtlük anlayışında toplumsal bilinç ve sorumluluk yatar. Dünyevi hazlara ve kendi arzularına kişi ne kadar az bağımlı olursa, o derece özgür olur (Şeriatî, 2015b: 13). Aksi takdirde dördüncü zindanın mahkumudur. Dördüncü zindandan kurtuluş zordur. Çünkü, bu zindandan kurtulmak için kişinin kendini tanıması ve kendi düşmanı olan nefisini yenmesi gerekmektedir (Şeriatî, 1998: 34).

Yukarıda adı geçen ve ayrıca açıklamalarıyla birlikte verilen dört belirleme Şeriatî'ye göre kişinin beşerden çıkıp insan olma yolundaki engeller ve kendisinin ifadesiyle zindanlarıdır. İnsanları belirli kalıplara sokarak insanlara belirlenmiş yaşam tarzlarını dayatan bu dört belirleme, insanın özgürlüğünü elinden almaktadır. Kişi bu dört zindandan kendisini kurtarmalıdır yoksa kişinin özgürlüğünden söz etmemiz mümkün değildir. Şeriatî, özgürlüğü engelleyen belirlemeleri teşhis edip ifade ettikten sonra bu engellere karşı nelerin yapılabileceğini, zindanlardan çıkış yollarını da sunmuştur.

Zindanlardan (Belirlemelerden) Nasıl Kurtulabiliriz?

Şeriatî (2019), belirlediği dört zindandan kurtulmak için dört reçete sunar. Birinci zindan tabiattır. Tabiatın belirlemesinden kurtulmak için tabiatı tanımanın gerekliliği üzerinde durur. Tabiatı tanıyan kişi tabiatın belirlemelerine ve engellerine karşı çözüm yolları bulacaktır. Tabiatı tanımanın yolu bilimden geçmektedir ve bu nedenle Ali Şeriatî, tabiatın belirlemesine karşı bilimi öğütler. İkinci zindan, tarihtir. Tarih belirleyiciliğinden kurtulup özgür olmanın yolu tarihi okumaktan geçer. Tarihi okumak, geçmişi öğrenmek değil; olayları ve olguları tarih felsefesi ve tarih ilmi ışığında değerlendirmektir. Bu gerekçe ile tarihin felsefesini ve ilmini önerir. Üçüncü zindan, toplumdur. Toplumun belirlemesinden kurtulmak için toplumu ve toplumsal olguları belirleyip anlamak gerekir. Bunun için de diğer iki zindandan kurtuluş yolu olarak önerdiği bilimi bu zindan için de önerir. Her üç zindan için bilim kurtuluş olmaktadır. Dördüncü zindan kişinin kendi belirleyiciliğidir. Bu zindanı en tehlikeli zindan olarak betimler. Kişi bu zindanda diğer zindanlara göre daha zayıf ve aciz bir konumdadır. İlk üç zindanın çıkış anahtarı bilim iken bu zindanın çıkış anahtarı kendisidir. İlk üç zindandan kurtulabilmek mümkündür ve üç zindandan çıkan kurtulmuş sayılmaz aksine bir boşluğa düşer. Asıl mesele dördüncü zindan da çıkabilmektir. Dördüncü zindandan çıkabilmek için kişinin kendisine mana katması, mananın kendisinde anlam kazanması gerekmektedir. Şeriatî'de mana aşktır, kendisine karşı olan isyandır, arayıştır. Bu arayış, beşerin insan olma arayışdır. Bu arayışta din nerede?

Ali Şeriatî'nin Özgürlük Problemine Sunduğu Çözümler İçinde Dinin Önemi

"Din, insanı sınırlandırır mı?" ve "Din, insanı özgür mü kılar?" Bu iki soru cümlesi, iki zıt düşünceyi ortaya koymaktadır. Bu iki soru cümlesine verilecek cevaplar bireyin din ve özgürlük kavramlarına olan yaklaşımına ve yüklediği işlevlere göre değişecektir.

Din-insan ilişkisi nedir? "İnsan olmak, dini bir varlık olmak demektir" (Elilade, 2015: 14). "İnsanın olduğu yerde onunla birlikte din vardır" (Akyüz ve Çapçioğlu, 2012: 17). İnsanlık tarihi dinler tarihi bağlamında ele alınıp incelendiğinde dini olmayan bireylerin var olduğu bilinmekte ancak dinsiz bir topluma hiçbir şekilde rastlanılmadığına dair bilgiler bulunmaktadır (Bergson, 1962: 127; Akyüz ve Çapçioğlu, 2012: 14). Bu bilginin geçerli olmasını sağlayan gerekçeler arasında en önemli olarak görünenin, dinin bireyi ve toplumu etkileyen "aşkın", gizemli, "sırlı" bir muhtevada olması yatmaktadır (Kurt, 2018: 11). Klasik sekülerizmin savunucularından biri olan ve daha sonra sahip olduğu bu fikri değiştiren Berger'e göre (1993: 58) din, dünyaya karşı boş değildir. Din, olumlu ya da olumsuz diye nitelendirebileceğimiz birtakım tutum ya da davranışlar kazanmamıza yardımcı olur. Din, dünya kurmak için insanlara rehberlik etmektedir.

Özgürlük-insan ilişkisi nedir? "İnsanın en yüce ereği özgürlüktür" ve "Özgürlük, insanın bir kurucusudur." Çağdaş Alman filozoflarından biri olan Otfried Höffi'den (2015) yapılan bu iki alıntı özgürlük arayışının insanlık tarihinde konumlandığını göstermektedir. Ayrıca ona göre özgürlük insanın onurunu kazanmasını sağlayan bir öğedir. Bu gerekçeyle özgürlüğün insanlık tarihine damga vurmasına şaşmamak gerekir. Hegel (1991) de benzer bir görüş ile şunu ifade eder. Özgürleşebilmek, tinsel alan ile kendini gerçekleştirebilmek demektir. Ancak böylece yani özgürleşerek kişi kendisinin ne olup olmadığının farkına varır ve aslında kişi özgürleşme süreciyle insanlaşır.

Özgürlük-din-insan ilişkisi nedir? Luckmann'a göre; din insan hayatını inşa eder, insanın hayatına anlam katar, bireye ve topluma zihniyet kazandırır (Luckmann, 2003: 45-63). Sartre (2010), *Varlık ve Hiçlik* eserinde yer yer doğrudan ya da dolaylı olarak özgürlüğü insanın kendini anlamlandırması, inşası ve toplum için şart olduğunu belirtir. Her iki kavramın işlevleri değerlendirildiğinde ya benzer işlevlere sahip oldukları ya da işlevlerinin iç içe geçmiş oldukları görülmektedir. Öner, özgürlük kavramının din ile ilişkili bir kavram olduğu belirtir (Öner, 2005: 32-33). Şeriatî, bu bağlamda dinin özgürleştirme işlevi gördüğünü ifade eder fakat her din için bunu iddia etmez, onun din anlayışına göre bu din "Öz İslam"dır (Şeriatî, 2007: 35).

Şeriatî, insanı açıklayabilen kavramın din olduğunu belirtir (Şeriatî, 2013a: 213). O, insanın yaratma serüvenini en güzel yorumlayan felsefenin İslam felsefesi olduğunu ifade eder. Kur'an-ı Kerim'i kaynak alan Şeriatî'ye göre; Allah, insanı yaratmak için balçığa şekil vermiş ve daha sonra ise kendi ruhunu şekle üfleterek insanı tamamlamıştır (Şeriatî, 2016b: 16-17). Bu durumun çözümlemesinde şöyle bir değerlendirme ortaya çıkar: İnsan iki yönlü bir özelliğe sahiptir. İlki, balçıktan

yaratılmış olması yönüyle aciz ve zayıf ve diğeri, Tanrısal yönü. İnsan yaşamında içten içe bir hicret durumu yaşanır. Bu hicret balık olan benlikten Tanrısal olan benliğe yol alışın hikayesidir (Şeriatî, 2016e: 134). "Ben sahipsiz bir çamurdum, kendi ruhundan o çamura üfledi. Toprak üstünde, güneş altında yalnız bıraktı. Beni, kendime teslim etti" (Şeriatî, 2015: 13). Ayrıca Şeriatî'ye göre; insan yaşamı bir yol alıştır ve yönümüz hep Allah'a dönük olmalıdır. "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn" (Bakara 2/156) ayetini delil olarak gösterir. "Biz ona aitiz ve ona döneceğiz" Burada, insan yaşamının bitiş noktasında Allah'a dönme anlamından ziyade insan yaşamında insan yönünün her daim Allah'a doğru olması gerekliliği tespitinde bulunur (Şeriatî, 2019: 20-21).

Kişi her istediğini yapabilir mi? İstedikini yapabilecek bir kudrete sahip mi? İnsanın düşüncesi neden sınırlı ve bu sınırı kim koymaktadır? Ayrıca neden her şeyi yapamıyorum? Ali Şeriatî'ye göre; insan için özgürlük sınırlarını belirleyen Allah'tır. Yaratıcı, kişinin sahip olduğu özellikler ve doğanın sunduğu imkanlar çerçevesinde insanı özgür kılmıştır (Şeriatî, 2019: 31). Şeriatî'ye göre; din özgürlük sunar. Çünkü tüm dinlerin amaçları arasında kurtuluş mevcuttur. Kurtuluş, bir şeylerden kurtulup özgür olmaktır (Şeriatî, 2016d: 40). Şeriatî, özgürlük için öze ulaşmayı şart olduğunu düşünür. "Öze Dönüş" isimli eserinde insanın özünün İslam olduğunu dile getirir. İslam'ı bütün özlerin ötesinde eşsiz öz olarak görür (Şeriatî, 2007: 35). Kendi özünü kaybeden bir kişi özünü bulma arayışında İslam'ın özüne sarılır. İslam'ın özü, insana özgürlük verir. Muhammed İkbâl'in sözü Şeriatî'nin bu görüşüyle paralel niteliktedir.

"O ümmetin evlâtları serviler gibi azad (hür) idi" (İkbâl, 2005: 103).

Hürriyet, bu ümmetin yaradılışının sermayesi olmuştu" (İkbâl, 2005: 103).

Her din özgürlük sunar mı? Şeriatî'ye göre her din özgürlük sunmaz. Bu gerekçe ile din, dine karşı savaşıyor (Şeriatî, 2016c: 12). Şeriatî, özgürlük sunan dinin karşısında şirk dininin olduğunu savunur. Şirk dini, kişinin özgürlüğünü elinden alır. Şirk dininin kaynağı olarak cehaleti ve korkuyu ileri sürer. Cehaletten beslenen din, kişileri bir afyon gibi uyuturur. Halk; kendisini uyutan dinin, şirk dini olduğunu öğrenip uyanınca ondan uzaklaşacak ve zamanla şirk dini yok olmaya mahkum olacaktır (Şeriatî, 2016c: 33). Şirk dini, yerine ya da karşısına İbrahimi dini koyar. Bu dinde; Allah'ın belirlemelerine karşı kişinin eylemlerinde ve davranışlarında seçme özgürlüğüne sahip olması ve kişinin kendi yazgısını belirleyebilme durumu mevcuttur. Hz. Adem'in, Allah'ın talebine olan yaklaşımı (yasak elmayı yemesi) insanın özgür kılındığının göstergesidir ve insanın yanlış yapabilme özelliği doğrultusunda fitratını ortaya koymaktadır (Şeriatî, 2016b: 98). Allah, insan için sınırlar koymuştur fakat yine de insana özgür irade vermiştir. Bu görüşü savunan İslami mezhepler mevcuttur (Öner, 2005: 52-53). İnsanın ilahi ve şeytani olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Şeytanın oyuncağı olmak insanın elinde olduğu gibi, Allah'a sığınarak mutlu olmak da insanın elindedir (Şeriatî, 1988: 330). Şeytani olan nefis ve hazlarla tutsak eder, ilahi olan ise mutluluğa ve sonsuzluğa götürür vb. ifadelerle İslami kaynaklarda karşılaşmak mümkündür.

Şeriatî, şirk dininin karşısına tevhid dinini (İbrahimi dini) ya da diğer bir deyişle İslam'ı yerleştirir. İnsanın özgürlüğünü elinden alan ve kişiyi kendi özünden uzaklaştırarak kişinin kendi özüne yabancı olmasına neden olan şirk dini düzenine karşı tevhid dini, insanları bilgiye ve özgürlüğe çağırır (Şeriatî, 2016e: 27). Şeriatî, benim dinim bana, der. Şeriatî'nin inancında kul olmak vardır. Nasıl bir kulluk, nasıl bir din?

"Özgür olanların kulluğu, hür olanların kulluğu. Yani özgürlüğün, aşkın, insani ülkü ve hareketlerin, eşitliğin ve her türlü kötülüğü, çirkinliği ortadan kaldırmamanın ürünü olan bir din, kulluk. Bu din, o dine karşıdır. Dine karşı din!" (Şeriatî, 2016c: 54).

Yunus Emre'de "*kendini bilme*" ve bu bağlamda "*kendini gerçekleştirme*" nosyonları Şeriatî'de de zuhur etmiştir. Şeriatî'ye göre, insanı kendilik zindanından kurtararak özgür kılacak tek anahtar dindir (Şeriatî, 2019: 51). Din için ise iman ve aşk gerekmektedir. Şeriatî'deki iman ve aşk; kendi canından ötedir, bu nedenle aşk uğruna can verilebilir (Şeriatî, 2019: 57-58). Yunus Emre'de olduğu gibi,

"İşk (aşk) pazarudur bu canlar satılır.

Satarum canumu hiç kimse almaz" (Tatçı, 1991: 103/113).

Dinler için savaşıldığını biliyoruz ve dahası Haçlı Savaşları ve mezhep savaşları gibi dinler uğruna büyük savaşlar yapılmıştır. Bu cümle bağlamında özgürlük –din ilişkisi babında birkaç soru sorulabilir. Din, insanı özgürleştiren değil de insanın özgürlüğüne engel koyan bir olgu ise neden uğruna savaşılacak kadar rağbet görmekte? İnsanlar neden din(kutsalı) için can vermekte? Cevap, kişinin kendini gerçekleştirme yolu olarak dinini seçme ve yaşamını inancına göre sürdürmesi olabilir. Kişi inancına bağlanarak kendini gerçekleştirir, mutlu olur, özgür hisseder ve dahası inancının kendisini kurtuluşa erdirdiğini, diğer dünyada da mutlu ve özgür edebileceğine inanabilir. Bu gerekçe ile kişi inancı uğruna savaşabilir ya da inancı için ölmeyi dahi arzulayabilir. Bağlanarak özgür olmak mümkün mü? Eğer özgürlük kişinin kendini bulması ve kendini gerçekleştirmesi için imkân oluşturmak ise neden din bu olanaklardan biri olmasın? İnsanlar; bir inanca, bir ideolojiye, bir dostluğa, manevi bir zenginliğe, bir aşka, bir söze ya da bir davaya bağlanarak mutlu olabilirler, kendilerini özgür hissedebilirler. Dine bağlanarak ya da din ilişkisi içinde özgür olmak için dinin gereklerini yerine getirmek gerekir. Çünkü dinin kuralları ve sınırları vardır, dahası bunlar belirleme olarak algılanabilir. Ancak, bu kurallar ve sınırlar bireyin kendisine ve kendi dışındaki diğer bireylere özgürlük alanı oluşturur. Yaratıcının insan için ortaya koyduğu belirlemeler aslında insanın özünü ortaya koyması ya da bulabilmesi içindir, dolayısıyla özgürleşmesi içindir.

Şeriatî'ye göre, insanın özgür olabilmesi için dini bir kavram olan duaya da sarılmak gerekmektedir. Çünkü insan, suya muhtaç olduğu kadar Tanrı'ya da muhtaçtır (Şeriatî, 2013b: 41). Şeriatî'nin "*Dua*" isimli kitabında şöyle bir duası vardır:

"*Ey Rabbim; özgürlüğü, bilinci, adaleti ve izzeti senden istiyoruz...*" (Şeriatî, 2013b: 98).

Özetle; Şeriatî tam bir özgürlük için dini koşul olarak görür. Çünkü ona göre; din, temel işlevi olarak insana kurtuluş sunar ve sonsuzluğa götürür. Batılı düşünürlerin aksine dini uyusukluk ve yabancılaşma nedeni olmaktan ziyade insanı uyandıran, kendine getiren ve özgür kılan olarak görür. İnsan, diğer belirlemeler ve engellerden kendini arındırırsa dahi kendilik belirlemeleri olarak nitelediği zindandan kurtulması için dinin insan hayatıyla buluşması gerekir. Çünkü din; insandaki boşluğu alır, kişiyi özgürleştirir. Bu; dinin bir işlevidir, beşerden insanlığa doğru yol alırken insana gerçek özgürlüğü din sunar.

SONUÇ

Şeriatî; kısa ömrüne birçok eser sığdıran, insan ve toplum problemlerine eğilen ve toplumsal problemlere çözüm arayan bir düşünürdür. O, İslam ve Doğu Medeniyetinin düşünürlerinden etkilendiği gibi Batılı düşünürlerin bilgilerinden ve tecrübelerinden faydalanmakta da geri durmamıştır. O, İslami bakış açısıyla Batılı düşünürlerin görüşlerini sentezleyerek kendine has çözümler üretmiştir. Örneğin Karl Marks, dini bir afyon olarak görürken çözüm olarak dinden uzaklaşmayı önermiştir; oysaki o, dinden uzaklaşmak yerine afyon gibi uyuşturan bir dine değil, insanı uyandıran "Öz İslam" olarak adlandırdığı dini anlayışa yönelmeyi çözüm olarak önermiş ve bu gerekçe ile "Dine Karşı Din" eserini yazmıştır.

Şeriatî'nin ele aldığı önemli kavramlardan biri de özgürlüktür. Şeriatî, insanın özgür olarak doğduğunu fakat zamanla belirlemeler içine hapsedildiğini ifade eder. Şeriatî bu gerekçe ile insanı; kurtuluşa, özgürlüğe çağırılmaktadır. İnsan doğar doğmaz kendisini toplumun içinde görür, toplum kişiye yön verebilir. İnsan akan tarih içinde kendisine değen olgulardan etkilenir, olgular insan yaşamını istem dışı şekillendirebilir. İnsanın doğaya tabi olduğu ya da doğayla yüz yüze kaldığı zamanlar olur, doğa insanın yapabileceklerini sınırlandırabilir. En önemlisi kişi farkında olmadan kendini sınırlandırarak kendisine ve özüne yabancılaşabilir.

Şeriatî'ye göre; insanın önünde engeller, kendi ifadesi ile belirlemeler mevcuttur. Bunları sırasıyla, kısaca; tabiat, tarih, toplum ve kendilik olarak adlandırır. Her belirleme, Şeriatî için insanın kendisini kurtarması gerektiğine inandığı birer zindandır. Çünkü bu zindanlar; insanların yaşamlarına engeller koymakta, insan hayatına yön vermekte ve daha da önemlisi insanın özünü bulma çabasına ket vurmaktadır. Her üç zindandan kurtulma reçetesi olarak bilimi tavsiye etmektedir. Dördüncü zindan için ise önerisi farklıdır, onun çözümü ise kişinin kendisidir. Kişinin nefesine ve arzularına karşı direnişidir. Kişi ilk üç zindandan kurtulabilir fakat dördüncü zindandan kurtulmak çok zahmetli bir süreçtir. İlk üç zindandan kurtulan kişi, hayatındaki belirlemelerinden koptuğu için boşluğa düşer. Boşluğu dolduracak ve son zindandan kurtuluşu sağlayacak olan dindir. İnsan, toprak ile Allah arasındaki yolu ancak din vasıtasıyla özgür bir şekilde alabilir. İman, aşk ve dua kavramlarına değinen Ali Şeriatî, çözüm olarak tevhid dinini ileri sürer ve öze dönüş ile özgürlüğe tam olarak erişilebileceğini ifade eder. Şeriatî, Müslüman olduğu için İslam dininin kendisini özgürleştirdiğini düşünmekte,

genelleme yapabilmek için bilimsel çalışmalar yapmak gerekse de herhangi bir inanca sahip olan insan da inancının kendisini özgürleştirdiğini düşünebilir.

Genel anlamda genel geçer din tanımlarına ve dinin insan ya da toplum üzerindeki etkisi araştırıldığında; dinin insana zihniyet kazandırdığı, hayata anlam kattığı, mutlu ettiği ve kişinin kendini gerçekleştirmesine katkı sağladığı bilimsel araştırmalarda belirtilmiştir. Dinlerde kurtuluş arayışı vardır ve monoteist dinler başta olmak üzere çoğu din bunu amaç edinmiştir. Özgürlükte ise ana sözcük engellenmemektir. Özgürlük ile din arasında; dinin kutsalla ilişkili bir şekilde insan yaşamı için kurallar koyması "Din, insanı sınırlandırır." cümlesini insana hatırlatmaktadır. Paradoksal bir şekilde böyle düşünülürse din insanı sınırlar, özgürlüğünü alır fakat Şeriatî gibi düşünülürse din kurtuluş demektir ve kişinin özünü gürleştirmesi için dine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü din işlevsel olarak insan yaşamını inşa eder ve özgürlük sunar.

KAYNAKÇA

- Akseki, H. (1960). *İslam Dini*. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları.
- Aktan, C. C. (2017). *Özgürlük Felsefesi*. Ankara: Hukuk Yayınları.
- Akyüz N., & Çapçioğlu İ. (2012). *Din Sosyolojisi El Kitabı*. 1. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev.). Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.
- Ashford, N. (2011). *Özgür Toplumun İlkeleri*. 2. Baskı. (Çev.). Can Madenci. Ankara: Liberte Yayınları.
- Berger, P. L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*. (Çev.). Ali Coşkun. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bergson, H. (1962). *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*. (Çev.). Mehmet Karasan. Ankara.
- Coşkun, S. (2016). Özgürlük Problemi: Spinoza ve Kant. *Dört Öge Dergisi*, 4(9), 139-156
- Develioğlu F. (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Durkheim, E. (2018). *Dini Hayatın İkel Biçimleri*. (Çev.). Fuat Aydın, Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Elilade, M. (2015). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi*. (Çev.). Turgut Kalpsüz. Ankara: AÜİFY.
- Fromm, E. (2016). *Özgürlükte Kaçış*. 4 Baskı. (Çev.). Şemsa Yeğin. İstanbul: Say Yayınları.
- Grace, D. (2006). *Din Sosyolojisi: Gelişimi ve Teorik Çalışmalar*. *Din Sosyolojisi, Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. (Ed.). Bünyamin Solmaz & İhsan Çapçioğlu. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Haldun, İ. (1982). *Mukaddime I*. (Çev.). Süleyman Uludağ, (1. baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*. Cilt 5. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Tarihte Akıl*. (Çev.). Onay Sözer. İstanbul: Ara Yayınları.
- Irmak, S., (2019). Ali Şeriatî'de Yabancılaşma ve Özgürlük. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 550162.
- İkbal, M., (2005), *Esrar ve Rumuz*. 1. Baskı. (Çev.). Ali Nihat Tarlan. İstanbul: Sufi Yayınları.

- Kapani, M. (1981). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Ankara Ü. Hukuk Fak. Yay.
- Kur'an-ı Kerim Meali. (2015). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurt, A. (2018). *Din Sosyolojisi*. 19. Baskı. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Locke, J. (2012). *Hükümet Üzerinde İkinci İnceleme*. 2. Baskı (Çev.). Fahri Bakırcı. Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Luckmann T. (2003). *Görünmeyen Din*. (Çev.). Ali Coşkun & Fuat Aydın. İstanbul: Ayyıldız Matbaacılık.
- Miil, J. S. (2005). *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*. (Çev.). Âlime Ertan. İstanbul: Belge Yayınları.
- Montesquieu. (1963), *Kanunların Ruhu I*. (Çev.). Fehmi Baldaş. İstanbul: MEB Yayınları.
- Osho. (2004). *Özgürlük*. (Çev.). Ahmet Semih Koç. İstanbul: Butik Yayıncılık.
- Önen, E. (2002). Geçmişten Günümüze Özgürlük. *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1(2), Haziran, 114-126.
- Öner, N. (2005). *İnsan Hürriyeti*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Sartre, J. P. (2010). *Varlık ve Hiçlik*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Spinoza. (2020). *Etika*. 9. Baskı. (Çev.). Hilmi Ziya Ülken. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Subaşı, N. (2013). Ali Şeriatî: Niyet, Eylem ve Tavrın Entelektüel Dili, Bir Düşünce Adamı Ali Şeriatî. *Ali Şeriatî Şempozyumu, 17-18 Kasım 2013*. (Ed.). Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (1988). *Dinler Tarihi*. (Çev.). Erdoğan Vatansever. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Şeriatî, A. (1998). *Medeniyetler Tarihi I*. (Çev.). İsa Çakan. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2007). *Öze Dönüş*. (Çev.). Ejder Okumu. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2013a). *İbrahimle Buluşma*. (Çev.) Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2013b). *Dua*. (Çev.) Derya Örs. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2015a). *Çöle İniş*. (Çev.). Hicabi Kırlangıç & Derya Örs. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2015b). *İslam ve Sınıfsal Yapı*. (Çev.). Doğan Özlük. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2016a). *Kendisi Olmayan İnsan*. (Çev.). Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2016b). *İnsan*. (Çev.). Şamil Öçal. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2016c). *Dine Karşı Din*. (Çev.). Doğan Özlük. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2016d), *Kendini Devrimci Yetiştirmek*. (Çev.). Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2016e). *Marksizm*. (Çev.). Ejder Okumuş, Hicabi Kırlangıç & Doğan Özlük. Ankara: Fecr Yayınları.
- Şeriatî, A. (2019). *Ali, İnsanın Dört Zindanı*. (Çev.). Ejder Okumuş. 10. Baskı, Ankara: Fecr Yayınları.
- Taplamacıoğlu, M. (1966). *Mukayeseli Dinler Tarihi*. Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Tatçı, M. (1991). Yunus Emre Divanı, Risalatü'n Nushiye Tenkitli Metin. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Topçu, N. (2020). *İsyah Ahlakı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tümer, G., & Küçük, A. (1997). *Dinler Tarihi*. 3. Baskı. Ankara: Ocak Yayınları.

Weber, M. (1993a). *Din Sosyolojisi*. (Çev.). Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları.

Weber, M. (1993b). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev.) Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, Z. (2007). Hannah Arendt'in Özgürlük Anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 227-235.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Özgürlük-din ilişkisi; insanlık tarihinde üzerine düşünülmüş, tartışılmış bir mesele olup ve günümüzün de en güncel problemlerinden biri olarak tazeliğini korumaktadır. Din, insanın özgürlüğünü sınırlar mı yoksa; din, insanı özgür mü kılar? Sosyal Bilimler alanında yapılan araştırmalar ve çalışmalar ele alınıp incelendiğinde; özgürlük ve din kavramları için tam ve kesin tanımlara ulaşılamadığı ifade edilmektedir. Sosyal Bilimler alanında tanımı net ifadelerle yapılmamış kavramlar için kesin sonuçlar elde etmek mümkün değildir. Bu tartışılması gereken bir konudur. Bu bağlamda tanımı tam olarak yapılamayan özgürlük ve din kavramlarını bir kefeye yerleştirip bu iki kavramın ilişkisi üzerine tefekkür eden düşünürler mevcuttur. Bu düşünürlerden biri de Ali Şeriatî'dir. Ali Şeriatî; dini bireyin özgürlüğünü sınırlayan bir kavram olmasından öte; dine, bireyi özgür kılan bir işlev yükler. Bu çalışmada konu; Ali Şeriatî'ye göre özgürlük probleminin belirtenimleri ve çözüm olarak dinin işlevidir. Çalışmanın önemi; Şeriatî'nin her zaman güncelliğini koruyan özgürlük problemini işlemesi ve "Din özgürlüğü sınırlandırır." yaklaşımına farklı ve zıt bir yaklaşım sergileyerek aslında dinin insanı özgür kıldığı düşüncesinden gelmektedir. Bu çalışma için yöntem olarak literatür taraması uygun görülmüştür. Ağırlıklı olarak Şeriatî'nin "İnsanın Dört Zindanı" adlı eseri başta olmak üzere diğer eserleri ve konu ile ilişkili düşünürlerin eserlerinden de faydalanılmıştır. Sonuç olarak Şeriatî, özgürlüğü engelleyen dört farklı belirtenimi gerekçeleri ile belirlemiş ve çözüm yollarını bir reçete gibi sunmuştur. Özgürlük için en önemli belirtenimin ya da engellin insanın kendisi olduğunu ifade eder ve çözüm olarak yine kişinin kendisini öne sürer. Kişi, dinin işlevinden faydalanarak kendi belirteniminden kurtulabilirse gerçek özgürlüğe ulaşacaktır. Gerçekler insanları rahatsız eder. Çalışmalarının başında "Sizi rahatsız etmeye geldim." diyen Ali Şeriatî; bilinen hataları tespit etmek, gerçekleri göstermek, bilinmeyenleri ortaya çıkarmak istemiş ve bu doğrultuda çalışmalarını sürdürmüştür. Sosyolog, yazar ve aktivist olmasının yanı sıra, vatandaşı olduğu İran'ı dini ve siyasi yorumlarıyla etkilemiş bir düşünür olarak; fikirlerinden dolayı kendisine yöneltilen eleştirilerin yanı sıra Marksist, reformist, modernist, mezhep dışı, dinsiz gibi sıfatlara da yer verilmiştir. Düşünceleri sadece İran'da değil, başta Türkiye olmak üzere birçok Avrupa, Doğu ve İslam ülkesinde derin izler bırakmıştır. Bilim dünyasına birçok alanda (felsefe, sosyoloji, antropoloji, tarih, dinler tarihi) eserler vermiş olan Ali Şeriatî'nin amacı, içinde yaşadığı toplumun sorunlarını ortaya çıkarmak ve bunlara çözüm önerileri sunmaktır. Ortaya koyduğu sorunlar arasında kapitalist ve modern hayatın olumsuz yönleri, Batı hayranlığı, İslam'a atfedilen yanlış uygulamalar, Şiilik, yabancılaşma ve özgürlük yer almaktadır. Yarattığı sorunların çözümü için, kurtuluş olarak din kavramını, ait olduğu İslam'ı önerdi ancak Ali Şeriatî'nin İslam anlayışı "Öz İslam" dır. Şeriatî, düşüncelerini çoğunlukla "kendine dönüş" veya "İslam'a dönüş" çerçevesinde ele almış ve yorumlamıştır. Şeriatî, eserlerinde insan ile ilişkili bir kavramı tanımlamadan önce insanı tanımlar, insanın kavram ile olan ilişkisini ortaya koyar. Şeriatî'ye göre; insan diğer canlılardan farklı olarak yaratılmıştır. Farklılığı yaratan, yaratıcının insanı yaratırken insana verdiği kutsiyettir. Bu bağlamda; insanın özgürlük kavramı ile ilişkili üç özelliği sahip olduğunu belirtir. Bunları; *bilinç*, *seçme* ve *yaratma* şeklinde sıralar. Bu üç özelliğin insanda bulunması, insana özgürlüğün verildiğinin göstergeleri olarak düşünülebilir. Ayrıca, Şeriatî'ye göre; kişi beşer olarak dünyaya gelir ve sonrasında kendini gerçekleştirme, özünü bulma ve dahası insan olma yolunda ilerler. Bu yolculukta; insanın önünde engeller, kendi ifadesi ile belirtenimler

mevcuttur. Bunları sırasıyla; tabiat, tarih, toplum ve kendilik olarak adlandırır. Her belirleme, Şeriatî için insanın kendisini kurtarması gerektiğine inandığı birer zindandır. Çünkü bu zindanlar; insanların yaşamlarına engeller koymakta, insan hayatına yön vermekte ve daha da önemlisi insanın özünü bulma çabasına ket vurmaktadır. Her üç zindandan kurtulma reçetesi olarak bilimi tavsiye etmektedir. Dördüncü zindan için ise önerisi farklıdır, onun çözümü ise kişinin kendisidir. Kişinin nefesine ve arzularına karşı direnişidir. Kişi ilk üç zindandan kurtulabilir fakat dördüncü zindandan kurtulmak çok zahmetli bir süreçtir. İlk üç zindandan kurtulan kişi, hayatındaki belirlemelerinden koptuğu için boşluğa düşer. Boşluğu dolduracak ve son zindandan kurtuluşu sağlayacak olan dindir. İman, aşk ve dua kavramlarına değinen Ali Şeriatî, çözüm olarak tevhid dinini ileri sürer ve öze dönüş ile özgürlüğe tam olarak erişilebileceğini ifade eder. Bireysel ve toplumsal boyutları ve açık ifadeleriyle çağdaş İslam düşünürleri arasında adı anılan Ali Şeriatî, ne gelenekçi ne de tam bir modernist diyebileceğimiz bir araştırmacı olup, ele aldığı birçok kavramı bünyesinde barındırması açısından önemlidir. Zaman zaman fiziksel olarak özgürlüğünden mahrum bırakılan ancak ruhen özgür olduğu düşünülen Ali Şeriatî'nin üzerinde durduğu kavramlardan biri de özgürlüktür. Bu çalışmada; Ali Şeriatî'ye göre; özgürlüğün ne anlama geldiğinin tespiti, özgürlüğü engelleyen tespitlerin ortaya çıkarılması ve bu tespitlerden kurtulmak için din kavramına reçete olarak sunduğu kavramlar arasında işlevsel bir rol verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT: Freedom-religion relationship; It is a matter that has been thought and discussed in the history of humanity, and it maintains its freshness as one of the most current problems of today. Does religion limit people's freedom? Does religion make man free? When the researches and studies in the field of Social Sciences are handled and examined; It is stated that full and precise definitions for the concepts of freedom and religion cannot be reached. It is not possible to obtain definite results for the concepts that are not clearly defined in the field of Social Sciences. This is an issue to be discussed. In this context, there are scientists who place the concepts of freedom and religion, which cannot be fully defined, on the same scale and think about the relationship between these two concepts. One of these thinkers is Ali Şeriatî. Ali Şeriatî; beyond the fact that religion is a concept that limits the freedom of the individual; He attributes to religion a function that liberates the individual. In this study, the subject is, according to Ali Şeriatî; it is the limitation of the problem of freedom and the function of religion as a solution. The importance of the study; Şeriatî's handling of the always up-to-date problem of freedom and "Religion limits freedom." by displaying a different and opposite approach to his approach, it actually comes from the idea that religion makes people free. Literature review was deemed appropriate as a method for this study. Other works, mainly Şeriatî's "Four Dungeons of Man", and the works of thinkers related to the subject were also used. As a result, Şeriatî identified four different limitations that prevent freedom with their reasons and presented the solutions as a recipe. He states that the most important limitation or disability for freedom is the person himself, and again puts forward the person himself as a solution. If a person can get rid of his own limitation by making use of the function of religion, he will reach true freedom. Facts bother people. At the beginning of his studies, "I have come to disturb you." said Ali Şeriatî; It wants to detect known mistakes, show the facts, and reveal the unknowns, and continues to work in this direction. In addition to being a sociologist, writer and activist, as a thinker who influenced Iran, of which he was a citizen, with his religious and political interpretations; In addition to the criticisms directed at him for his ideas, he was also given adjectives such as Marxist, reformist, modernist, non-sectarian and irreligious. His thoughts left deep traces not only in Iran, but also in many European, Eastern and Islamic countries, especially in Turkey. The aim of Ali Şeriatî, who

has given works in many fields (philosophy, sociology, anthropology, history, history of religions) to the world of science, is to reveal the problems of the society in which he lives and to offer solutions to them. . Among the problems it raises are the negative aspects of capitalist and modern life, admiration for the West, wrong practices attributed to Islam, Shiism, alienation and freedom. For the solution of the problems it creates; He suggested the concept of religion to which he belonged as salvation, Islam, but Ali Şeriatî's understanding of Islam is "Essential Islam". Şeriatî handled and interpreted his thoughts mostly within the framework of "return to oneself" or "return to Islam". Before defining a concept related to human in her works, Şeriatî defines human and reveals the relationship of human with the concept. According to Şeriatî; Man was created differently from other living things. What creates the difference is the holiness that the creator gives to people while creating them. In this context; states that man has three characteristics associated with the concept of freedom. These; consciousness, selection and creation. The presence of these three characteristics in human beings can be considered as indicators that freedom is given to human beings. Also, according to Şeriatî; A person is born as a human and then progresses on the path of self-realization, finding his essence and moreover becoming human. In this journey; There are obstacles in front of man, limitations by his own expression. These are respectively; nature, history, society and the self. Every limitation is a dungeon in which he believes that for Şeriatî one must save oneself. Because these dungeons; It puts obstacles in people's lives, gives direction to people's lives, and more importantly, hinders the effort to find the essence of people. All three recommend science as the recipe for getting out of dungeon. For the fourth dungeon, its proposal is different, its solution is the person himself. It is a person's resistance to his ego and desires. One can get rid of the first three dungeons, but getting rid of the fourth dungeon is a very laborious process. The person who survives the first three dungeons falls into the void because he is cut off from his limitations in life. It is religion that will fill the void and provide salvation from the last dungeon. Referring to the concepts of faith, love and prayer, Ali Şeriatî puts forward the religion of tawhid as a solution and states that freedom can be reached completely by returning to the essence. Ali Şeriatî, whose name is mentioned among contemporary Islamic thinkers with his individual and social dimensions and clear expressions, is a researcher that we can call neither a traditionalist nor a complete modernist, and it is important in terms of embodying many concepts he discussed. One of the concepts that Ali Şeriatî, who was deprived of his freedom physically from time to time, but thought to be spiritually free, focused on is freedom. In this study; According to Ali Şeriatî; It is emphasized that the concept of religion should be given a functional role among the concepts it offers as a recipe in order to determine what freedom means, to reveal the limitations that prevent freedom and to get rid of these limitations.